

dokumenti

Ivo Brkić

„GROKTALICA” I „KANTALICA” U ŽEGARU

Putniku namjerniku koji se prastarom, zasigurno još u antičko doba izgrađenom, cestom uput iz Obrovca prema Kninu, nakon dobrog sata truckanja u terenskom autu kojim se proveze i uz centre sela Bilišane i Bogatnik, pogled na naselja Žegara s ostacima oronulog srednjovjekovnog kaštelica, naslonjenog na ogroman tepih Žegarskog polja razgaljujuće zelene boje, što ga obrubljuje korito plahovite Zrmanje, djeluje kao višestruko osvježenje duše i tijela.

Centralno naselje (zaselak) Žegara smješteno je uz jednu od magistralnih cesta sjevernodalmatinske Bukovice, nekih dvadesetak kilometara sjeveroistočno od Obrovca u pravcu Knina. Ono je izgrađeno na rubu kose iznad Žegarskog polja, koje se na tom potezu raširilo uz rijeku Zrmanju.

Nema pouzdanih toponomastičkih podataka ni izvora na osnovi kojih bi se s većom pouzdanošću moglo govoriti o porijeklu naziva ovog naselja. Međutim, s dosta sigurnosti o tome sugerira hipoteza na osnovi narodnog predanja — da je, naime, u migracijama pred najezdom Turaka kroz Bosnu, narod istoimenih naselja u predjelu Bosanske Krupe koja i danas postoje (Žegara, Golubića i Krupe) svoja nova staništa u sjevernoj Dalmaciji, ponovno i ovdje smještena jedno drugom u susjedstvu, nazvao imenima sela koja su morali napustiti pred turskom opasnošću u to vrijeme.

Kroz stoljeća turskih i drugih tuđinskih uprava nad tim dijelom sjeverne Dalmacije, u dubokoj izolaciji kamenjara i bespuća između južnih padina Velebita i plodnom zemljom oskudne a surovom i burovitom klimom bogate Bukovice, stanovnik ovih prostranstava prerastao je u izrazitog stočara, uzgajivača koza i ovaca, a u tim dalekim vremenima i u žilavog, nepomirljivog borca za slobodu od tuđinskih jarmova, koji je krv liš na grudobranu zapadnoevropske civilizacije protiv otomanske opasnosti koja je čitavu tadašnju Evropu dizala na noge. Od stoke koju je uzgajao dobijao je osnovnu hranu i druga sredstva za život. Bio je stoljećima haran, haračen i pljačkan. Kuće su sve do današnjih dana od kamena niske potlešće, u koje b'agodati električne teke u najnovije vrijeme prodiru. Nepovoljna klima i geopolitički uvjeti ogranicili su uzgoj drugih poljoprivrednih kultura na kupus i krumpir.

Žegar je tako do današnjih dana ostao uz Obrovac najveći pazar-sajmište za promet stokom sitnog zuba na području Bukovice.

I kao što je život u tim uvjetima bio surov i težak, i muzika je u duši ovog čovjeka bila, i sve do danas ostala, vjerno ogledalo tog gorštaka — stočara.

Načini pjevanja

Nakon završetka drugog svjetskog rata nastale su znatne društveno-ekonomске promjene koje su prouzrokovale i veće perturbacije u načinu narodnog života i običajima u različitim krajevima. One su u manjoj ili većoj mjeri utjecale i na narodno pjevanje i sviranje. Neki stariji načini pjevanja i instrumenti gotovo su sasvim nestali iz svakodnevnog života, osim u ponekim zabačenim krajevima, gdje se mogu češće čuti.

Na širem zadarskom području, u Bukovici i Ravnim kotarima, još se i danas ponekad može čuti starinsko otegnuto dvoglasje, s uvodnim ili dodatnim pripjevom *hoj* ili *oj*, snažnim grlenim trilerom, kao i starinsko kratko dvoglasje bez uvodnog ili dodatnog *hoj* ili *oj*.

Sakupljujući muzički i plesni folklor po Bukovici i Ravnim kotarima, naišao sam u Žegaru na veoma stari način pjevanja, sviranja i igranja, koji još i danas živi u tom kraju i iznenaduje vitalnošću tradicionalnih oblika. Za vokalni oblik bukovačkog *groktanja* u Ravnim kotarima zabilježio sam nazine: *orzanje, orcanje i ojkanje*. Pored *groktanja* naišao sam u Bukovici i na drugi vokalni oblik, koji narod naziva *kantanjem*.

Pod nazvom *groktalica* (muška i ženska) narod Žegara označuje vokalni oblik u kome se obavezno pojavljuje osebujni triler, izведен punim glasom na slogu *hoj* ili *oj*. Taj izuzetno brzi triler (groktanje glasom) izvodi pjevač uz pratnju drugog glasa koji leži na dugom pratećem tonu. Drugi način pjevanja narod Žegara zove *kantalica* (muška i ženska), u kojem se ne javlja grleni triler. Pjevanje je strogo odijeljeno prema spolovima, tako da u muškoj *groktalici* i *kantalici* žene ne sudjeluju, i obrnuto.

Ovi načini pjevanja mogu se čuti u popodnevним satima, u smiraj dana, u hladu nekog stabla, a naročito u seoskim krčmama i gostionicama uz čašu vina. U Žegaru to se svakodnevno čuje na trgu u centru sela. A za vrijeme praznika pjesma se čuje ne samo od starijih, nego i od mlađih žitelja.

Priloženi notni primjeri donose:

- dvoglasnu mušku *groktalicu*, u tri međusobno različita primjerka (notni primjer br. 1, 2 i 3)
- dvoglasnu žensku *groktalicu*, u dva različita primjerka (not. pr. br. 4 i 5)
- dvoglasnu mušku *kantalicu* (not. pr. br. 6 i 6a)
- dvoglasnu žensku *kantalicu* (not. pr. br. 7 i 7a).

Nastojao sam da što vjernije prikažem ovu vrstu pjevanja koju nije lako ni jednostavno otpjevati, a pogotovo zapisati. Zbog toga sam često boravio na terenu, tako da sam i sam satima u društvu slušao pjesme i naučio ih pjevati. To mi je olakšalo rad prilikom zapisivanja s magnetofonske vrpce. Pored ovog načina služio sam se i mogućnošću da *groktanje* slušam tako da se magnetofonska vrpca okrećala sporije nego prilikom snimanja. Ovaj drugi način zapisivanja koristio je Jerko Bezić za zapisivanje prikupljenog materijala po Dalmaciji, otocima i drugim krajevima. To se može vidjeti iz mnogih njegovih radova, a naročito iz transkripcije materijala iz Ravnih kotara i Sinjske krajine, što je objavio u *Narodnoj umjetnosti* (J. Bezić: »Odnosi starije i novije vokalne narodne muzike na zadarskom području«, *NU*, knj. 4, Zagreb, 1966, str. 29—57; vidi notni primjer br. 1—20; i »Muzički folklor Sinjske Krajine«, *NU*, knj. 5—6, Zagreb, 1967/68, str. 175—274, notni primjer br. 1—4).

Opis i analiza muške »groktalice«

Dvoglasnu mušku *groktalicu* započinje prvi glas kratkim uvodnim *oj*. On poziva — pjeva, silabički recitativni dio, koji je u desetercu (4+6). Zatim podržava, sam ili s još nekoliko pjevača, dugo izdržani ton za vrijeme dok drugi pjevač iznad njih »grokti« i to za približnu tercu.

dokumenti

Pri završetku *groktanja* drugi glas se spušta na unisono s prvim na osnovni završni ton (g^1). Na unisonu se ne zadržavaju dugo, nego prvi glas silazi ispod drugog glasa u veliku sekundu (f^1), kratko je preuzeće na slogu *oj* i dalje prihvata na istom tonu, tj. na velikoj sekundi, dodatni tekst. Poslije prihvate velike sekunde ispod drugog glasa, drugi glas istovremeno s prvim glasom *grotki* dodatni tekst za približnu veliku tercu ($f^1 - a^1$) iznad prvog glasa, a na kraju završavaju na dugo izdržanoj velikoj sekundi ($f^1 - g^1$) na slogu *joj*. (Vidi not. pr. br. 1.)

Čest je slučaj da drugi glas, koji *grotki* i silazi u unisono s prvim glasom, gdje se ne zadržavaju dugo, sam silazi u veliku sekundu ispod prvog glasa, preuzeće je, a zatim preuzeće dodatni tekst za približnu veliku tercu ($f^1 - a^1$) više iznad prvog glasa. Prvi glas istovremeno silazi u veliku sekundu (f^1) ispod završnog tona (g^1), dok drugi počinju pjevati dodatni tekst uz *groktanje* i skupa završavaju napjev u velikoj sekundi. (Vidi not. pr. br. 2 i 3.)

Karakteristično je da u muškim *groktalicama* obavezno poslije sruštanja prvog glasa sa završnog tona (g^1) na donju veliku sekundu, (f^1) drugi glas, u primjeru br. 1, još jednom nešto kraće *grotki* za približnu veliku tercu iznad glasa do konačnog završetka u velikoj sekundi ($f^1 - g^1$). Na tom dijelu gdje drugi glas ima dodatno *groktanje*, na dodatni tekst *slatki brale moj* (vidi not. pr. 1 i 2) ili *siv sokole moj* (vidi not. pr. br. 3), javlja se završetak koji se opet iz velike terce ($f^1 - a^1$) završava u velikoj sekundi ($f^1 - g^1$). Tekst dodatnog kratkog završetka u svim napjevima koje sam snimio i zapisao (vidi not. pr. br. 1, 2 i 3) obuhvaćen je u peteraćkom stihu.

Trajanje »*groktanja*« u muškoj i ženskoj groktalici ovisno je o sposobnosti pjevača (usporedi not. pr. 1 i 5). Postoji, jasno, razlika između muške i ženske groktalice. U prvoj je *groktanje* duže i oštije, dok je u drugoj kraće i blaže, odnosno sve zavisi o sposobnosti i izdržljivosti izvođača.

Zenska »groktalica«

Ženska *groktalica* razlikuje se od muške u tome što obično ima samo dva deseteračka stiha (4+6), dok muška uvek ima više deseteračkih jednoglasnih stihova (usporedi not. pr. br. 1, 2, 3 sa 4 i 5). Prvi deseterački stih ponekad počinje dodatnim sloganom *oj ili joj*, dosta kraćim nego kod muške *groktalice*. Drugi deseterački stih obavezno završava dvostruko produženim sloganom *oj ili joj* od prvoga, tako da se stječe dojam da je stih jedanaesterac umjesto deseterac. Ponekad u prvom deseteračkom stihu nema dodatnog *oj ili joj* (usporedi not. pr. br. 4 i 5).

Oba se stiha ponavljaju, nakon čega dolazi do *groktanja*. Prvi glas počinje, on poziva, sam pjeva cijela dva stiha, a drugi glas preuzima napjev ponavljajući iste stihe, dok prvi upada tek na treći slog prvog deseterca. Počinje velikom sekundom (f^1) ispod osnovnog završnog tona (g^1). Na petom sloganu prvog deseterca prvi glas se penje na završni ton (g^1) i na istom ostaje pjevajući zajedno s drugim glasom, a na devetom sloganu drugi glas se srušta s male terce ($g^1 - b^1$) na unisono s prvim glasom. Na unisonu ne ostaju dugo, nego se prvi glas na istom devetom sloganu srušta za veliku sekundu niže (f^1), i tu se zadržava i deseti slogan (vidi not. pr. 4 i 5). Zatim odmah nastavljaju ponavljanje drugog deseteračkog stiha. Prvi glas se vraća na osnovni završni ton (g^1) i na njemu pjeva drugi deseterački stih, dok se na devetom sloganu ponovno srušta za veliku sekundu niže (f^1) ispod osnovnog završnog tona (g^1) i zajedno završavaju u velikoj sekundi.

Drugi glas zajedno s prvim pjeva drugi deseterački stih iznad prvoga i u osmom sloganu se srušta s male terce ($g^1 - b^1$) da bi s prvim glasom na devetom sloganu stiha bio unisono i tu ostao do kraja stiha na osnovnom završnom tonu (g^1). (Vidi notni primjer br. 4 i 5.) Prilikom ponavljanja drugog deseteračkog stiha u dvoglasju, na kraju se ne pojavljuje dodatni *oj ili joj*, tako da drugi ponovljeni stih donosi samo deseterac (vidi not. pr. 4 i 5).

Poslije ponavljanja dvaju stihova, drugi glas započinje »groktanje« za kvartu više od osnovnog završnog tona (g^1). Prvi glas ne počinje odmah s drugim, nego poslije prve faze »groktanja«, i to s velikom sekundom niže (f^1), ispod osnovnog završnog tona (g^1), na kojoj se također kratko zadržava i odmah prelazi na dugoizdržavajući ton (g^1). Pri završetku groktanja drugi glas se spušta na unisono s prvim i tu ostaje do kraja, završavajući na osnovnom završnom tonu (g^1). Na unisonu se ne zadržavaju dugo nego prvi glas silazi za veliku sekundu niže (f^1) ispod svog dugoizdržavajućeg završnog tona (g^1) i skupa završavaju u velikoj sekundi ($f^1 - g^1$). (Vidi notni primjer br. 4.)

Za razliku od primjera br. 4, u primjeru br. 5, na završetku groktanja drugi glas, koji u tom trenutku leži na osnovnom završnom tonu (g^1), trenutno skrene za veliku sekundu više u a^1 , i ponovno se vraća na prvobitni ton g^1 . Time g'asovi završavaju dugo izdržanu veliku sekundu ($f^1 - g^1$) (usporedi not. pr. br. 4 i 5).

Groktanje ne stvara neku određenu muzičku formu. Postoji dosta jasna razlika u *groktanju* između muške i ženske *groktalice*. U prvoj je *groktanje* duže i oštije. Trajanje pojedinih odsječaka *groktanja* često zavisi o sposobnosti izvođača. Pored toga one se razlikuju i u strukturi melo-strofe. Muška *groktalica* ima silabički dio koji je jednoglasan, poslije čega dolazi *groktanje*, i na kraju dodatni kraći, dvoglasni, slabički dio. U ženskoj *groktalici*, međutim, razradenija je forma melo-strofe (usporedi not. pr. br. 1, 2 i 3, sa 4 i 5).

Muška »kantalica«

Muška *kanta'ica* je silabička i služi se kratkim napjevom, a bitno se razlikuje od *groktalice*. U njoj se ne pojavljuje početni *oj* ili *joj*, niti se u njoj *grokti*, a na kraju se ne pojavljuje dvoglasni dodatni kratki dio u deseteračkom stihu popraćen *groktanjem* (usporedi not. pr. br. 1, 2 i 3, sa 6 i 6a).

Kantalica je silabički napjev u deseteračkom stihu (4+6) koji se ponavlja. Prvi glas počinje solo silabički deseterački stih, i tek na devetom slogu istog stiha drugi glas upada na veliku sekundu (f^1) ispod osnovnog završnog tona (g^1). Na desetom slogu dolazi na unisono s prvim glasom na završni ton g^1 , a zatim se isti stih ponavlja dvoglasno. Prvi glas često u ponovljenom stihu pjeva isto kao prvi put kada pjeva solo. Drugi glas u ponovljenom stihu prati prvi u malim i velikim tercama, a na kraju, na desetom slogu, dolaze u unisono, i na istom se slogu spuštaju za veliku sekundu (f^1) ispod osnovnog završnog tona (g^1). Glasovi dugo izdržavaju veliku sekundu i tako završavaju napjev (vidi not. pr. br. 6 i 6a).

Ima slučajeva kada drugi glas ne počinje prije završetka prvog deseteračkog stiha, nego upada samo na ponavljanje istog stiha. U tom slučaju prvi glas, koji pjeva solo, na desetom slogu stiha, kratko sam preuzme (spušta se) veliku sekundu ispod osnovnog završnog tona (sa g^1 na f^1). (Usporedi not. pr. br. 6 sa 6a.)

Zenska »kantalica«

Ženska se *kantalica* također razlikuje od ženske *groktalice*. I ovdje, kao i u muškoj *kantalicici*, prvi glas počinje deseterački stih (4+6), a drugi neodređeno, ali nikad prije četvrtog sloga, *prihvaća* i počinje skupa s prvim. Na desetom slogu dolazi u unisono na osnovni završni ton (g^1), a drugi glas *preuzme* na istom slogu i silazi na veliku sekundu (f^1) ispod osnovnog završnog tona (g^1), samo kratko, i odmah dalje nastave dvoglasno s ponavljanjem deseteračkog stiha (vidi not. pr. 7 i 7a).

Tekst napjeva sastoji se iz dva deseteračka stiha koji se ponavljaju. U ovom obliku, to jest u ženskoj *kantalicici*, imamo melo-strofu sa četiri melo-stiha na dva deseteračka stiha (usporedi notni primjer 7 i 7a).

dokumenti

Tonski nizovi

Nizovi koji prikazuju tonske odnose sazdati su, uglavnom, na dijatonskom nizu (vidi notni primjer br. 1, 2, 3, 6, 6a, 7 i 7a), a primjer broj 4 i 5 na hromatskom tonskom nizu, s izuzetkom što je drugi dio (dvoglasni) primjera br. 5 u dijatonskom nizu, i to:

1. f¹ g¹ a¹ b¹ (primjer br. 1)
2. f¹ g¹ a¹ b¹ c² (primjer br. 2 i 3)
3. f¹ g¹ as¹ heses¹ seses² deses² (primjer br. 4)
4. f¹ g¹ as¹ a¹ b¹ h¹ c² (primjer br. 5, prvi dio)
f¹ g¹ a¹ b¹ c² (primjer br. 5, drugi dio)
5. f¹ g¹ a¹ b¹ (primjer br. 6 i 6a)
6. f¹ g¹ a¹ b¹ c² (primjer br. 7 i 7a).

Ritmički obrasci

Ritmički obrasci prvog melo-stiha u svim navedenim primjerima (od 1 do 7a) temelje se na deseteračkom stihu. Razvijaju se pretežno u slobodnom ritmu riječi. Na primjer:

1. | . . | . . | . . | . . | . . | . . | | (primjer br. 1)
2. | . . | . . | . . | . . | . . | . . | | (primjer br. 2)
3. | . . | . . | . . | . . | . . | . . | | (primjer br. 3)
4. | . . | . . | . . | . . | . . | . . | | (primjer br. 4)
5. | . . | . . | . . | . . | . . | . . | | (primjer br. 5)
6. | . . | . . | . . | . . | . . | . . | | (primjer br. 6)
7. | . . | . . | . . | . . | . . | . . | | (primjer 6a)
8. | . . | . . | . . | . . | . . | . . | | (primjer br. 7)
9. | . . | . . | . . | . . | . . | . . | | (primjer br. 7a),

Primjere ženske groktalice (primjer br. 4 i 5) zapisao sam na dva različita načina. U prvom načinu zapisivanja prikazujem svaki stupanj tonskog niza za jedno mjesto više u notnom crtovlju, tako da u tom načinu udaljenost između dva susjedna tona nikad ne prikazujem u povećanoj primi, nego uvijek u različitim oblicima sekunde. Ovaj način zapisivanja hromatskog niza nejednakih polustupnjeva stvara, pored umanjene terce (g-heses), i dva puta umanjenu kvartu i kvintu (g-ceses, i g-deses). Na ovaj način je vizuelno jasnije prikazan gotovo posve hromatični heksakord (vidi notni primjer br. 4). U drugom načinu zapisivanja koristio sam se hromatičnim, povećanim primama, što u primjerima većeg ambitusa omogućuje lakše čitanje (vidi not. pr. br. 5 i 7).

Notni primjeri

Objašnjenja posebnih znakova u notnim primjerima:

- x = ton nejasne intonacije;
 √ = prvi znak neznatno produžava, drugi neznatno skraćuje trajanje note uz koju je napisan;
 ↓↑ = prvi znak pokazuje ton otprilike za četvrt stupnja niži, a drugi znak ton za četvrt stupnja viši;
 O.Z.T. = osnovni završni ton pokazuje u kojoj je apsolutnoj visini tona snimljen napjev.

Sitnije pisane note označavaju »melizme« i druge tonove što se slabo raspoznavaju iz magnetofonskog snimka.

dokumenti

1-120

ZEGAR 1975

Poziva: Ušljebčka Boško (1926)
Groviti: Grozdanic Petar (1934)

A musical score for two voices. The left voice part starts with a bass clef, a key signature of one sharp, and a common time signature. The right voice part starts with a soprano clef, a key signature of one sharp, and a common time signature. The lyrics are written below the notes.

A musical score for a single melodic line. The notes are primarily eighth notes, with some sixteenth-note patterns. The melody consists of two measures followed by a repeat sign with a 'D' above it, followed by another two measures. The lyrics are written below the notes.

1, 230-240

- 108 - 110

O.Z.T.

1

slatki bra — ve moj

8

slatki bra-a-te-e mo-o-o-o-o-oj

ŽEGAR 1975

Pozivači: Subotić Marija (1958)
Građevi: Subotić Stana (1933)

4

♩ = 78

Oj ja ma-le-na u br-dugo-je-na, više bo-sa nego obu-ve ha-joj

Oj ja ma-le-na u br-dugo-je-na, više bo-sa nego obu-ve na-e-

jo-o-o-o jo-o-o-o o-o-o o-o-o o-o-o

O.Z.T.

ŽEGAR 1975

Poziva: Subotić Marija (1938)
Grovčki: Subotić Stana (1933)

J=78 ZEGAR 1975 GROCIĆ Subotić Stana (19)

5

J=60

J=125-129

O.Z.T.

dokumenti

Počinje pjesmu: Ušlebrka Boško (1926)
 PLATE: Grozdanac Đorđe (1930)
 Grozdanac Petar (1934)
 Hilic Ljubomir (1947)
 Ušlebrka Špira (1951)

J = 56-60 SOLO ŽEGAR 1975

6

Oj dje vojko kad te po-za-de-mo, oy dje vojko kad te po-za-de-mo,
 o-hoj

TUTTI O.Z.T.

ćipto selor ne bi te o-te-lo, ćipto selor ne bi te o-te-lo.
 o-hoj

TUTTI

J = 55-60 SOLO ŠVI 6a

Svi svatovi ve-se-lo-pje-va-ju, svi svatovi ve-se-lo-pje-va-ju,
 o-hoj

TUTTI

sa-mo mlada ne-mo-že od ja-da, sa-mo mlada ne-mo-že od ja-da,
 o-hoj

TUTTI

J = 63-66 SOLO J = 49-52 O.Z.T.

du-be-gi-ja ne-mo-že od smi-ja, du-be-gi-ja ne-mo-že od smi-ja.
 o-hoj

TUTTI

ZEGAR 1975

PJEVACI: Subotić Marija (1938)
Subotić Stana (1935)
Vučković Jovanka (1934)

7

7a

7b

7c

